

РОЗДІЛ

4

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ТА ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

УДК 37.091.12.011.3-051]:37.091.26-043.2

Аксюта О.Ю., Черета О.В.

ВПЛИВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ВЧИТЕЛЯ НА НАВЧАЛЬНІ ДОСЯГНЕННЯ УЧНІВ

У статті здійснено аналіз сучасних підходів науковців і практиків стосовно впливу індивідуального стилю діяльності вчителя на перебіг навчального процесу в школі, розвиток особистості школяра, рівень його навчальних досягнень. Названі можливі індивідуальні стилі діяльності вчителя, визначені психологічні компоненти гармонізації стосунків між вчителем та учнем. Значну увагу приділено особистісним характеристикам вчителя та учнів, їх емоційній сфері. Робиться висновок про важливість врахування індивідуального стилю діяльності вчителя при організації навчально-виховного процесу в сучасній загальноосвітній школі, забезпеченні високих показників у навчальній діяльності учнів.

Ключові слова: навчальна діяльність, індивідуальний стиль, досягнення учнів, особистість, гармонізація стосунків.

Постановка проблеми. Розвиток освіти в Україні обумовлює необхідність переосмислення теорії й практики навчання та виховання. У Законі України "Про освіту", "Про вищу освіту" наголошується, що діяльність учителя є основним засобом формування творчої особистості, розвитку здібностей та обдарованості юних громадян [4]. Впровадження дванадцятибальної шкали оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти є свідченням позитивних зрушень в цьому напрямі. Однією з важливих тенденцій розвитку сучасних освітніх технологій є збільшення уваги до індивідуального підходу в навчально-виховному процесі, прагнення висвітлити саме з цих позицій традиційно переважаючий пізнавально-інформаційний підхід. Формування індивідуального стилю особливо тісно пов'язане саме з навчальною діяльністю, коли вчитель взаємодіє з учнями і мусить весь час порівнювати свої можливості й досягнення учнів з певним еталоном. Тому успішність навчальної діяльності учнів у процесі формування індивідуального стилю вчителя є дуже важливою.

Мета статті полягає в узагальненні наявних в психолого-педагогічній літературі думок стосовно впливу індивідуального стилю діяльності вчителя на ефективність навчання учнів загальноосвітніх шкіл.

Аналіз останніх досліджень. Діяльність педагога, як і будь-яка інша, характеризується певним стилем. Стиль діяльності у самому широкому сенсі слова – це стійка система способів, прийомів, що проявляються в різних умовах її існування. Він зумовлюється специфікою самої діяльності, індивідуально-психологічними особливостями людини. Індивідуальний стиль – це та цінність, значущість якої надає собі індивід загалом та окремим сторонам своєї особистості, діяльності, поведінки. Індивідуальний стиль впливає на поведінку, діяльність і розвиток особистості, її стосунки з іншими людьми. Відображення рівня задоволення чи незадоволення собою, створює основу для сприймання як

власного, так і учнівського успіху чи неуспіху в діяльності (навчанні), досягненні мети певного рівня, тобто рівня вимог особистості. Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить про те, що окремі аспекти проблеми індивідуального стилю були предметом теоретичних досліджень у філософії, психології та педагогіці. Так, філософський аспект індивідуального стилю представлено в працях О. Устюгової, М. Щукіна [5, с. 26]; теоретико-методологічні основи проблематики індивідуального стилю розкрито в наукових розробках А. Адлера, Л. Андрюхіної, О. Асмолова, В. Григор'яна, С. Гільманова, Л. Дорфмана, І. Зязюна, Є. Ільїна, Є. Клімова, В. Кременя, О. Лібіна, В. Мерліна, Г. Неустроєва, В. Посталука, В. Толочка, проблеми педагогічної взаємодії вчителя та учнів досліджувались багатьма сучасними українськими вченими-педагогами. Серед них: О. Глузман, О. Друганова, С. Золотухіна, М. Євтух, В. Курило, Н. Побірченко та інших.

Класичним для вітчизняної концепції індивідуального стилю виявився підхід, обумовлений В. Мерліним і Є. Клімовим, які говорили, що індивідуальний стиль діяльності у вузькому сенсі – це обумовлена типологічними особливостями стійка система способів, що складається у людини, яка прагне до найкращого виконання даної діяльності, індивідуально-своєрідна система психологічних засобів, до яких свідомо чи несвідомо вдається людина з метою найкращого урівноваження своєї (типологічно зумовленої) індивідуальності з предметними зовнішніми умовами діяльності. Водночас успішність діяльності виступає ознакою сформованості стилю, а неуспішність – ознакою стихійно сформованого та типологічно неадекватного стилю [7, с. 223].

Індивідуальний стиль діяльності може формуватися цілеспрямовано або стихійно, усвідомлено чи без усвідомлення передумов, щодо його формування. Стихійне формування індивідуального стилю не завжди ефективне, тому існує необхідність його формування в процесі професійної підготовки майбутнього фахівця. Стиль педагогічної діяльності, відображаючи її специфіку, включає і стиль управлінської діяльності, і стиль саморегуляції, і стиль спілкування, когнітивний стиль її суб'єкта – педагога. Система улюблених прийомів, певний склад мислення, манера спілкування, способи пред'явлення вимог – всі ці риси, нерозривно пов'язані з системою поглядів і переконань, ми і називаємо індивідуальним стилем педагогічної діяльності [7, с. 78].

Ефективний індивідуальний стиль забезпечує найбільший результат при мінімальних витратах часу і сил. Головним аргументом на користь знайдених вчителем індивідуальних способів здійснення педагогічної діяльності буде особистісний та розумовий розвиток його учнів. Саме вироблення свого стилю з урахуванням, насамперед, властивостей власної особистості, а також специфіки вимог діяльності, веде до того, що вчитель менше напружується і втомлюється.

Говорячи про індивідуальний стиль діяльності вчителя, не можна оминати і тему індивідуальних відмінностей кожної людини. Індивідуальні відмінності можуть виявлятися практично в усіх компонентах педагогічної діяльності. Становлення індивідуальних відмінностей відбувається в ході включення, інтеграції вчителя у педагогічне середовище, порівняння себе з іншими педагогами. Кожен вчитель відрізняється від інших вибором і комбінацією способів викладання, ставленням до дітей, рівнем вимог, характером помилок і труднощів та ін.

Поділяємо думку В. Кан-Каліка, який диференціював стилі таким чином:

– стиль захопленості педагога спільно з учнями творчою діяльністю є вираженням відношення вчителя до своєї справи, до своєї професії;

– стиль дружнього відношення, яке служить загальним фоном та передумовою успішності взаємодії вчителя з класом (ні в якому разі не переходячи до фамільярного). Товариськість повинна бути педагогічно доцільною, не суперечити загальній системі взаємодії педагога з дітьми;

– стиль спілкування – дистанція, яка є вираженням авторитарного стилю, який позитивно впливає на зовнішні показники дисципліни, організованість учнів, але може призвести до особистісних змін – конформізму, фрустрації, неадекватності самооцінки, завищення рівня вимог;

– стиль спілкування – залякування та загравання, що є свідченням професійної недосконалості педагога [5, с. 115].

Практика виховання й наукові дослідження дають підставу вважати, що вплив індивідуального стилю діяльності вчителя на навчальні досягнення учня не однозначний, його наслідки залежать від багатьох факторів. Постійна ситуація неуспіху, негативного оцінювання, безумовно, виступає для дитини як психологічна травма. Це, в свою чергу, викликає негативні емоційні переживання, спричиняє утворення компенсаторних механізмів, що детермінують шкільну, та часом, й соціальну дезадаптацію. Компенсаторні механізми, що кожного разу "вмикаються" в ситуації негативного оцінювання, порушують нормальний перебіг навчального процесу та призводять до відхилень в успішності навчальної діяльності учня.

Наявність впливу індивідуального стилю професійної діяльності вчителя на успішність учня відмічається багатьма дослідниками проблем навчання (Б. Ананьєв, М. Алексєєва, А. Алексюк, Л. Виготський, В. Давидов, Д. Ельконін, Г. Костюк, С. Максименко, О. Матюшкін, Н. Якіманська та інші) [8, с. 77]. Дослідники спрямовували зусилля переважно на покращення показників науковості дитини, сподіваючись, що їх рекомендації призведуть до швидкого й ефективного вирішення проблеми

низького рівня засвоєності знань. Проте, як доводить практика шкільного навчання, в кожному класі існує певний прошарок дітей, які постійно виявляють лише початковий та середній рівень знань. Зараз таких дітей все частіше об'єднують в одному або двох класах, протиставляючи їх тим одноліткам, що успішно засвоюють програму. Отже, низька навчальна успішність і, відповідно, зменшення вимог з боку вчителів (під впливом індивідуального сприйняття кожного учня), а звідси й недостатній ступінь засвоєності шкільної програми стає вже не тимчасовою прикрістю для учня, а його постійною життєвою ситуацією.

Відповідно до теорії навчальної діяльності, оцінювання діяльності породжує потребу учня або вчителя одержати інформацію про те, відповідає чи ні якість знань і вмінь учнів з предмета вимогам програми. Метою такого оцінювання є контроль успішності учнів і формування в учителів адекватного індивідуального стилю діяльності, а підсумком – оцінка, яка може виражатися знаком та інтенсивністю емоційного переживання і оцінним судженням школяра.

Інакше кажучи, процес навчання організовується згідно з індивідуально-психологічними здібностями учня, під час організації обов'язково враховується стиль діяльності, яким керується вчитель під час навчального процесу. Н. Лейтис увів поняття психологічних компонентів, під якими він розумів зв'язок між індивідуальним стилем діяльності вчителя та успішністю навчальної діяльності учнів. До таких компонентів належать: позитивне ставлення вчителя та учнів до навчання; процеси безпосереднього ознайомлення з матеріалом; презентація як процес активної переробки матеріалу, який вивчається; процес запам'ятовування і збереження отриманої й обробленої інформації [6, с. 36].

Формування повноцінної навчальної діяльності у школярів може відбуватися лише на основі адекватного індивідуального стилю діяльності вчителя.

Тому, говорячи про наявність прямого зв'язку між індивідуальним стилем вчителя та його впливом на успішність навчальної діяльності учнів слід зазначити, що треба брати до уваги такі положення: рівень засвоєння знань залежить не тільки від рівня розвитку учня, а й від індивідуального стилю вчителя, який здійснює на учня прямий вплив під час навчального процесу.

Педагогічно-практики вважають провідними в пізнавальній діяльності учня процеси аналізу та синтезу вчителя та його стилю діяльності.

Загальне значення отриманих від учителя знань поступово набуває особистої значущості їх для учнів, пов'язаної з потребами, інтересами й переконаннями особистості. У результаті цього вплив вчительської діяльності має усе більш дієвий характер. Коли вчитель взаємодіє з учнями та має свій професійний індивідуальний стиль, то в учнів починає формуватися позитивне ставлення й інтерес до знань, саме ці знання й засвоюються більш успішно [1, с. 128].

Зазначимо, у практиці шкільного життя вчителів часто доводиться мати справу з негативними емоційними реакціями учнів на оцінки, зауваження, вимоги, труднощі у навчальній роботі. Інколи вчитель не розуміє етіології цих реакцій, а вони є показником певного неблагополуччя у сприйнятті учнем індивідуального стилю діяльності вчителя. Ці реакції можуть бути різної глибини, сили й тривалості. Реакції учнів визначаються не тільки об'єктивною справедливістю або несправедливістю дій учителя, а й внутрішніми психічними особливостями учня, пов'язаними з його самооцінкою і ставленням до себе.

Тож, щоб навчити дитину сприймати індивідуальний стиль діяльності вчителя, слід забезпечити доступність, своєчасність надходження інформації, сприятливий клімат для спілкування між учасниками педагогічного процесу. Між процесами викладання та навчання існують складні причинно-наслідкові зв'язки, які потрібно виявляти, аналізуючи конкретні ситуації процесу навчання.

Важливо зазначити, що знання закономірностей впливу індивідуального стилю вчителя на успішність навчальної діяльності учнів та їх досягнення, сприяють формуванню тісного контакту між педагогом і учнем на різних вікових етапах, дають педагогу змогу оптимізувати навчально-виховний процес. Для успішності в навчанні не абияке значення має здатність дитини до аналізу індивідуального стилю діяльності кожного вчителя [2].

Педагогічна практика показує, що деякі вчителі не завжди усвідомлюють значимість впливу індивідуального стилю своєї діяльності на успішність навчальної діяльності учнів, і це є не правильною тактикою з їх сторони. Бо школярі в першу чергу бачать у своєму вчителіві – приклад для наслідування. Він є авторитетом в очах кожного учня і повинен відповідати всім вимогам, які ставить до нього шкільний навчальний процес. Кожен вчитель, що володіє індивідуальним стилем повинен адекватно оцінювати свою роботу та діяльність. Прямим показником результатів такої діяльності – є успіхи учнів у навчанні. Вчитель має розуміти, що від його ставлення до своєї роботи залежить не тільки його особистісна задоволеність, а ще й ставлення учнів до навчального процесу в цілому. Тому вчитель в першу чергу мусить зайнятися самоаналізом своєї професійної діяльності, визначити для себе основні цілі в роботі, та виробити для себе свій власний індивідуальний стиль діяльності, який принесе успішні результати в навчальній діяльності учнів.

Висновки. Таким чином, аналіз психолого-педагогічних досліджень, які присвячені психологічним проблемам успішності навчальної діяльності учнів під впливом індивідуального стилю діяльності вчителя, доводять, що на шляху до вирішення цих проблем зроблено чимало. Однак ще

виникає багато питань про причини, що впливають на цей причинно-наслідковий зв'язок. Практикам (педагогам, психологам) слід здійснювати поглиблене вивчення особливостей становлення вчительського індивідуального стилю, аналізувати, які фактори допомагають йому уникати труднощів у навчальному процесі та взаємодії з учнями і забезпечують високі досягнення школярів.

Використані джерела

1. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – Вид. 2-ге. – К.: Каравела, 2007. – 400 с.
2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. / І.М. Дичківська – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
3. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України [гол. ред. В.С. Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040, [401, 989-981, 970-971] с.
4. Закон України "Про вищу освіту": чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 7 квітня 2016 року: (офіц. текст). – К.: Право, 2016. – 106 с.
5. Кан-Калик В.А. Педагогическое творчество / В.А. Кан-Калик, Н.Д. Никандров. – М.: Педагогика, 1990. – 144 с.
6. Лейтес Н.С. Возрастная одарённость школьников / Н.С. Лейтес. – М.: "Academia", 2001.
7. Педагогічна майстерність: підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; [За ред. І.А. Зязюна]. – Вид. 2-ге. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.
8. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. / О.П. Рудницька. – Тернопіль: Навчальна книга, Богдан, 2005. – 360 с.
9. Семиченко В.А. Психологія та педагогіка сімейного спілкування: навч. посіб. / В.А. Семиченко, В.С. Заслуженюк. – К.: Веселка, 1998. – 214 с.

Aksyuta O., Chereda O.

INFLUENCE OF INDIVIDUAL TEACHER'S STYLE ON PUPILS EDUCATIONAL ACHIEVEMENTS

The article deals with the problem of improving professional efficiency of teachers through the use of individual style. The authors believe that the individual style is the value, the significance of which the individual gives himself as a whole and to certain aspects of his personality, activity and behavior. Individual style affects the behavior, activities and personality development, his or her relations with others. Reflecting the level of satisfaction or dissatisfaction with himself, the teacher provides the basis for perception of his own and students' success or failure in activity (learning), achieving the objective of a certain level, i.e. the requirements of the individual.

Individual style of activity can be formed intentionally or spontaneously, consciously or without conscious awareness of preconditions for its formation. The spontaneous formation of individual style is not always effective, so it is necessary to form it in the process of professional training of future specialists. The style of educational activity, reflecting its specifics includes the style of management, the style of self-regulation and the style of communication, the cognitive style of its subject – a teacher. This is the system of favorite methods, mentality, style of communication, requirements presentation methods – all of these features are inextricably linked with the system of attitudes and beliefs that are called an individual style of pedagogical activity.

The article deals with the analysis of current research in Pedagogy and Psychology on the effect of individual style of the teacher on the course of the educational process at secondary school, the development of the individual student and a level of educational achievements, summarize the experience of teachers. There are presented possible for use at school styles of professional teachers, outlined possible restrictions concerning the negative effects of inefficient individual styles and identified the key psychological components of effective professional activity.

Much attention is paid to the personal characteristics of teachers and students, their emotional state, the capacity for analysis and introspection of their own activities.

There is made the conclusion about the importance, the significance of consideration of individual style of the teacher in the educational process of modern secondary school, providing high efficiency of learning activities of pupils and their high achievements.

Key words: *educational activities, individual style, pupils' achievements, personality, harmonization of relations.*

Стаття надійшла до редакції 26.10.2016 р.